

Παρεμπόδιση επικοινωνίας σε πολύγλωσσους και πολυπολιτισμικούς χώρους

Ο ρόλος της συνεργασίας

Ιωάννα Κοψίδου

Σχολείο Νέας Ελληνικής Γλώσσας του ΑΠΘ

Περίληψη

Οι διαφορές που προκύπτουν από τις πολιτισμικές νόρμες είναι ικανές να δημιουργήσουν σοβαρές παρεξηγήσεις και να οδηγήσουν την επικοινωνία σε αδιέξοδο. Τέτοιου είδους προβλήματα αποτελούν τον κανόνα και όχι την εξαίρεση σε πολύγλωσσους και πολυπολιτισμικούς χώρους, γεγονός που καθιστά επιτακτική την ανάγκη εξεύρεσης τρόπων αντιμετώπισης αυτών των επικοινωνιακών δυσχερειών. Η παρούσα εργασία εξετάζει τις αιτίες παρεμπόδισης της επικοινωνίας μεταξύ ετερόγλωσσων ομιλητών και ταυτόχρονα, φέρνει στο φως δεδομένα σχετικά με τη συνεργασία των συμμετεχόντων στην επικοινωνία μέσα από τους τρόπους υπέρβασης της οποιασδήποτε δυσλειτουργίας. Η συγκεκριμένη πρόταση βασίζεται στα ευρήματα έρευνας πεδίου που πραγματοποιήθηκε το έτος 2004-2005 σε πολύγλωσσους και πολυπολιτισμικούς χώρους.

Abstract

Cultural differences can create a lot of misunderstandings and can lead the communication to an impasse. This phenomenon is so common in multilingual and multicultural communicative settings that are the rule and not an exception. Consequently, the necessity to overcome miscommunication is obvious. For that

---

Η κ. Ιωάν. Κοψίδου είναι δρ Εφαρμοσμένης Γλωσσολογίας στη Διδακτική των Ζωντανών Γλωσσών

reason the present study attempts to examine the causes of miscommunication. In addition this research reveals data about the importance of communicative collaboration among participants through the use of different techniques in order to avoid miscommunication. Those propositions are based on a field research which was carried out in 2004-2005 and examined the oral discourse in multilingual and multicultural communicative settings.

1. Εισαγωγή

Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται στον ελλαδικό χώρο μια συρροή μεταναστών κυρίως από τη Βαλκανική Χερσόνησο και τις χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης. Οι εξελίξεις αυτές συμβάλλουν στην αλλαγή του γλωσσικού και πολιτισμικού σκηνικού στον ελλαδικό χώρο, μετατρέποντας την Ελλάδα σε μια πολυμορφική γλωσσικά και πολιτισμικά κοινωνία. Ωστόσο, αυτό που καθιστά την αλλαγή αυτή ιδιαίτερα σημαντική είναι το γεγονός ότι σήμερα η πολυπολιτισμικότητα δεν προκύπτει από την απλή συνύπαρξη διαφορετικών πολιτισμικών ομάδων, όπως για χρόνια συνέβαινε στη Δ. Θράκη, αλλά οι ομάδες αυτές αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι της κοινωνικής δομής της χώρας μας, αναπτύσσοντας συνεχείς επαφές και διαμορφώνοντας σχέσεις με τον εγχώριο πληθυσμό (Μάρκου, 1996:1) (Κοιλιάρη, 2005:230). Αυτός ο πολιτισμικός και κατ' επέκταση ο γλωσσικός πλουραλισμός ορίζει νέα δεδομένα στον τρόπο επικοινωνίας, κάνοντας επιτακτική την ανάγκη για εξεύρεση καινούριων τρόπων προσέγγισης του «άλλου», του πολιτισμικά και γλωσσικά διαφορετικού.

Ένας χώρος όπου η ανάγκη αυτή γίνεται ιδιαίτερα αισθητή είναι η σχολική τάξη, καθώς η παρουσία μαθητών διαφορετικής πολιτισμικής και γλωσσικής ταυτότητας έχει αυξηθεί σημαντικά. Κατά συνέπεια οι εκπαιδευτικοί είναι από τους πρώτους που έρχονται αντιμέτωποι με τη νέα αυτή κατάσταση και συνεπώς καλούνται να φέρουν σε πέρας και να υπερβούν τη σύγχυση που μπορεί να προκληθεί κατά την επικοινωνία με μαθητές προερχόμενους από διαφορετικές πολιτισμικά και γλωσσικά κοινωνίες. Το παρόν άρθρο καλείται να εξετάσει αυτό το φαινόμενο, προσπαθώντας να ορίσει τις αιτίες της επικοινωνιακής σύγχυσης και κατά συνέπεια να αναδείξει το ρόλο της συνεργασίας στην επικοινωνία σε πολύγλωσσους και πολυπολιτισμικούς χώρους (πτχ εφεξής).

2. Ορισμός της επικοινωνιακής δυσλειτουργίας

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, η συνάντηση με άλλα πολιτισμικά συστήματα αξιών και τρόπων αντιλήψεων αποτελεί σημεία τριβών, δυσλειτουργιών στην

επικοινωνία και δίνει την αφορμή για τη δημιουργία παρεξηγήσεων. Αυτό που στην πραγματικότητα συμβαίνει είναι ότι υπάρχει διαφορά ανάμεσα στο μήνυμα του αποστολέα/ομιλητή και στην ερμηνεία που θα δώσει ο αποδέκτης. Στην προκειμένη περίπτωση η επικοινωνία οδηγείται σε αδιέξοδο και γίνεται λόγος για *miscommunication* (βλ. Eibesfeldt 1972, Bambgose 1997, Mortensen 1997). Στη διεθνή βιβλιογραφία αποδίδεται και με τους όρους *break down communication*, *misunderstanding*, *error/trouble in communication* κ.ά.

Σύμφωνα με τους Gass & Varonis (1991:142-143) η επικοινωνιακή δυσλειτουργία μπορεί να διχοτομηθεί στις εξής υποκατηγορίες: μερική κατανόηση του μηνύματος (*incomplete understanding*) και ολική παρανόησή του (*misunderstanding*). Στην πρώτη περίπτωση οι ομιλητές συνειδητοποιούν την ύπαρξη κωλύματος στην επικοινωνία το οποίο και επιχειρούν να το αντιμετωπίσουν, ενώ στη δεύτερη το πρόβλημα δε γίνεται άμεσα αντιληπτό, καθώς ο αποδέκτης λαμβάνει το μήνυμα δίνοντάς του μια τελείως διαφορετική ερμηνεία.

3. Αιτίες επικοινωνιακής δυσλειτουργίας

Οι Banks, Ge & Baker (1993:103-109) θεωρούν ότι η μη επιτυχής επικοινωνία μπορεί να συμβεί λόγω ύπαρξης διαφορών σε κοινωνικοπολιτισμικό και πραγματολογικό επίπεδο, εξαιτίας της πιθανής γλωσσικής ανεπάρκειας των ομιλητών ή λόγω της εμφάνισης στερεοτύπων.

Σύμφωνα με τους Gass & Varonis (1991:122) και Bambgose (1994:94) οι διαφορές εθνικού και πολιτιστικού χαρακτήρα μεταξύ των χωρών, ιδιαίτερα οι κοινωνικοπολιτισμικές συμβάσεις συνομιλίας γνωστοί ως *conversational conventions* αποτελούν συχνά πηγές ρήξης μεταξύ των συνομιλητών, καθώς η παράβασή τους εκλαμβάνεται από τον συνομιλητή ως ασέβεια των νορμών της κοινότητας, αλλά στην πραγματικότητα αποδίδεται στην έλλειψη επικοινωνιακής δεξιότητας του μη φυσικού ομιλητή. Για παράδειγμα, ο τρόπος που θα ζητήσει ένας μη φυσικό ομιλητής το λόγο ή θα παρουσιάσει τον εαυτό του, μπορεί να διαφέρει από τη χώρα του, με αποτέλεσμα να κατηγορείται ως απολίτιστος από το φυσικό ομιλητή, ενώ απλώς αγνοεί τους συνομιλιακές συμβάσεις της κοινωνίας στην οποία βρίσκεται. Συγκεκριμένα ο Charnet (1995:105-117) αναφέρει παρόμοιες δυσχέρειες σε δημόσια συνομιλία Αιγυπτίων και Γάλλων στο Κάιρο όπου οι νόρμες παρεμβολής στη συνομιλία των δύο λαών δε συμπίπτουν, με αποτέλεσμα να δημιουργείται χάος στη συνομιλία. Οι Αιγύπτιοι αποφεύγουν να παρεμβούν, γεγονός που είχε ως τελική κατάληξη να μιλάνε μόνο μεταξύ τους οι Γάλλοι.

Βέβαια, οι πολιτισμικές διαφορές δεν περιορίζονται στους κανόνες

συνομιλίας, αλλά μπορεί να αναφέρονται στα διαφορετικά ωράρια γευμάτων, στον τρόπο ευγένειας στο τραπέζι, στις διατροφικές συνήθειες, στις κοινωνικές εξόδους, στις γιορτές, στους κοινωνικούς ρόλους και είναι δυνατό να αποτελέσουν σημεία εμφάνισης δυσλειτουργίας στην επικοινωνία (Συμεωνίδου-Χριστίδου, 1998:37).

Η παρεμπόδιση στην επικοινωνία μπορεί ακόμα να είναι το αποτέλεσμα περιορισμένης γλωσσικής ικανότητας που συχνά οδηγεί σε αστοχίες σε επίπεδο φωνολογίας, μορφοσύνταξης ή σημασιολογίας. Είναι η πιο γνωστή και αναμενόμενη αιτία κωλύματος στην επικοινωνία, ωστόσο δεν είναι η μοναδική. Κυρίως εμφανίζεται όταν ο μη φυσικός ομιλητής της χρησιμοποιούμενης γλώσσας αδυνατεί να αρθρώσει σωστές γραμματικοσυντακτικά προτάσεις, προβαίνοντας πιθανόν και σε ατυχείς λεξιλογικά επιλογές, γεγονός που μπορεί να επιφέρει ολική σύγχυση και κατάρρευση στη συνομιλία.

Αναφορικά με την πραγματολογία, οι διαφορές προέρχονται από τον τρόπο σύνδεσης μηνύματος, κοινωνικών νορμών και επικοινωνιακής περίστασης. Είναι δυνατό να εμφανίζονται στον τρόπο εκφοράς μιας πρότασης δηλαδή ως διαφορές στα προσωδιακά χαρακτηριστικά. Επιπροσθέτως, η εκτεταμένη χρήση του τύπου ευγένειας που επιλέγεται από μη φυσικούς ομιλητές -π.χ. για να παραπονεθούν, ενώ δεν αρμόζει στην περίπτωση ή το αντίθετο, αδιαφορία για χρήση τύπου ευγενείας- δηλώνει άγνοια χρήσης του επίσημου και καθημερινού ύφους (πρβ. Gumperz, 1982b:18). Ακόμα εκδηλώνονται και με μη λεκτικό τρόπο. Είναι η περίπτωση των μη γλωσσικών διαφορών. Για παράδειγμα, το κοίταγμα ή η παραβίαση της φυσικής απόστασης των ομιλητών θεωρείται ασέβεια στην Ιαπωνία.

Ο Charaudeau (1990:50-51) αντιλαμβάνεται διαφορετικά τον μηχανισμό επικοινωνίας σε ππχ και δίνει μια άλλη εξήγηση στην περίπτωση αποτυχίας της. Πιστεύει ότι, όταν οι επικοινωνούντες αντιλαμβάνονται τη διαφορετικότητα του συνομιλητή τους, ανοίγονται οι εξής δύο δρόμοι: η απόρριψη του άλλου ή η αποδοχή του. Απόρριψη είναι πιθανό να υπάρξει, γιατί η διαφορετικότητα του άλλου γίνεται αντιληπτή ως πιθανή -εθνική- απειλή. Ο διαφορετικός από μένα μπορεί να εκληφθεί και ως ανώτερος, πιο τέλειος. Παράλληλα, μπορεί να αποτελέσει πόλο έλξης της προσοχής, καθώς η διαφορετικότητα του άλλου συνιστά ένα αίνιγμα προς λύση. Έτσι, αυτός ο διπλός μηχανισμός προκαλεί στον καθένα που συναντά το «διαφορετικό» μια γοητεία, η οποία βασίζεται στην αντίθεση και είναι ταυτόχρονα ανακάλυψη του άλλου, μέσω της σύγκρισης με τον εαυτό μας. «Δεν μπορούμε να κοιτάξουμε τον άλλον αν δεν κοιτάξουμε τον εαυτό μας, για να αντιληφθούμε τη διαφορά μας από αυτόν. Βέβαια, αυτό δε συμβαίνει πάντα και πολύ απλά μπορούμε να αρνηθούμε αυτή τη διεργασία». Και συνεχίζει ο Charaudeau να τονίζει ότι «η διαπολιτισμική κατάσταση μας βάζει στο εξής παράδοξο: η αναγνώριση

του άλλου απαιτεί το να αναρωτηθούμε για τον εαυτό μας. Και όταν αυτό είναι αδύνατον, τότε εμφανίζεται το στερεότυπο και δίνει τη θέση του στην αδυναμία κατανόησης του άλλου και κατ' επέκταση του εαυτού μας» (Charaudeau, 1988 89-90).

Στο σημείο αυτό, θα μπορούσε να ισχυριστεί κάποιος ότι, λαμβάνοντας υπόψη τις νέες συνθήκες που δημιουργούνται και φέρνουν τα άτομα σε επαφή, η εξήγηση που δίνει ο Charaudeau δε φαίνεται να κυριαρχεί στις μέρες μας. Η συνάντηση με το «διαφορετικό» δεν επιβάλλεται, αλλά επιδιώκεται και αποτελεί πρόκληση και αφορμή για νέες επαφές οικονομικές, κοινωνικές, πολιτισμικές. Επομένως, η αποτυχία στην επικοινωνία φαίνεται να οφείλεται περισσότερο σε έλλειψη κατοχής δεξιοτήτων και λιγότερο σε προκαταλήψεις.

Συνεπώς, για να αντιμετωπιστεί το πρόβλημα των περιορισμένων επικοινωνιακών δεξιοτήτων, γλωσσικών, κοινωνιογλωσσικών ή πραγματολογικών, είναι αναγκαίο να υπάρξει πάνω από όλα συνεργασία μεταξύ των ετερόγλωσσων συμμετεχόντων στην επικοινωνία.

4. Ο ρόλος της συνεργασίας στην επικοινωνία

Συνεργασία στην επικοινωνία σημαίνει να χρησιμοποιούν οι συμμετέχοντες τους ίδιους κανόνες για να εκφράσουν και να ερμηνεύσουν μια γλωσσική ή μη γλωσσική πράξη. Βέβαια, δε διαθέτουν όλοι την ίδια γνώση, γι' αυτό και ο πιο ικανός ομιλητής οφείλει να καταβάλλει ιδιαίτερη προσπάθεια, για να κατανοήσει το συνομιλητή του και κυρίως να προσαρμόσει το λόγο του κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να δώσει την ευκαιρία στον αποδέκτη του να κατανοήσει το μήνυμα. “Make your conversational contribution such that it is required at the stage at which it occurs by the accepted purpose of the talk exchange in which you are engaged” (Grice, 1975:45). Η αρχή της συνεργασίας του Grice στηρίζεται σε επιμέρους αρχές όπως: η αρχή της ποσότητας (λέω τόσα όσα ακριβώς χρειάζεται), της ποιότητας (δε λέω κάτι αν πιστεύω ότι είναι λάθος ή δεν έχω αποδείξεις), της σχετικότητας (λέω ό, τι είναι σχετικό) και του τρόπου (μιλάω ξεκάθαρα, σύντομα και όχι με τρόπο διφορούμενο).

Οποιαδήποτε και αν είναι η περίσταση επικοινωνίας, επίσημη ή όχι, το βασικό μέλημα των συμμετεχόντων είναι να αποκτήσουν «επικοινωνιακή ευελιξία», δηλαδή, «στην πρόσωπο με πρόσωπο διάδραση οφείλουν να προσαρμόζουν τις στρατηγικές και τα άμεσα ή έμμεσα μηνύματα στο ακροατήριό τους, κατά τέτοιο τρόπο, ώστε οι συνομιλητές τους να είναι σε θέση να κατανοούν τουλάχιστον ένα μέρος από αυτά» (Gumperz, 1982b:14).

Οι McCann & Higgins (1992:147) δίνουν έναν κατάλογο από κανόνες που

οφείλουν να λαμβάνουν υπόψη οι επικοινωνούντες και οι αποδέκτες, συμπεριλαμβάνοντας μέρος από τις αρχές του Grice. Συγκεκριμένα, οι ομιλητές και παραγωγοί του μηνύματος οφείλουν:

Να λαμβάνουν υπόψη τα χαρακτηριστικά του αποδέκτη/ακροατηρίου
Να προσπαθούν να γίνουν κατανοητοί
Να δίνουν πληροφορία στο απαιτούμενο μέτρο
Να είναι σχετικοί με το θέμα
Να λένε την αλήθεια
Να παράγουν λόγο ανάλογο του πλαισίου και των συνθηκών
Το μήνυμά τους να σχετίζεται με τον επικοινωνιακό στόχο
Να θεωρούν δεδομένο ότι οι αποδέκτες προσπαθούν όσο καλύτερα μπορούν
Να ακολουθήσουν τις συνομιλιακές συμβάσεις

Οι αποδέκτες του μηνύματος οφείλουν:

Να λαμβάνουν υπόψη τα χαρακτηριστικά των ομιλητών
Να καθορίζουν τους επικοινωνιακούς στόχους
Να λαμβάνουν υπόψη το πλαίσιο και τις συνθήκες
Να προσπαθούν να κατανοήσουν
Να δίνουν ιδιαίτερη προσοχή στο μήνυμα και να είναι έτοιμοι να το κατανοήσουν
Να παρέχουν ανάδραση για να εξασφαλίσουν τη σωστή κατανόηση του μηνύματος

Βέβαια σε πτχ είναι αδύνατο να ληφθούν υπόψη και ακόμα περισσότερο να εφαρμοστούν όλα τα παραπάνω. Για αυτό το λόγο και καταφεύγουν τα άτομα σε άλλες λύσεις οι οποίες έχουν ως γνώμονά τους τη συνεργασία και αναπτύσσουν ιδιαίτερες δεξιότητες προκειμένου να επιτελεστεί επιτυχώς η επικοινωνία.

5. Corpus και μέθοδος της έρευνας

Για την διεξαγωγή της έρευνας επιλέχθηκαν περιστάσεις επικοινωνίας από πολύγλωσσα και πολυπολιτισμικά περιβάλλοντα. Με τον όρο πολύγλωσσο και πολυπολιτισμικό, θεωρείται το περιβάλλον, στο οποίο συνυπάρχουν και έρχονται σε επαφή με σκοπό την επικοινωνία άτομα, διαφορετικής γλωσσικής και πολιτισμικής ταυτότητας, με ή χωρίς δεξιότητα στην επικοινωνία όπως:
Χώροι όπου εκτυλίσσονται εμπορικές συναλλαγές και συγκεκριμένα λαϊκές αγορές της Θεσσαλονίκης, παζάρια της Αιγύπτου,
Χώροι διδασκαλίας, όπως οι τάξεις του διεθνούς δημοτικού σχολείου Pinewood,

Χώροι όπου αναπτύσσονται κοινωνικές επαφές, όπως συνομιλίες με Βούλγαρο σε ταξί, συναντήσεις με φίλους διαφορετικής γλωσσικής και πολιτιστικής ταυτότητας σε καφέ, η αυλή του σχολείου Pinewood,

Χώροι εργασίας, όπως η γραμματεία Σχολείου Νέας Ελληνικής, η γραμματεία υποδοχής ερασσιακών φοιτητών του Α.Π.Θ.

Ως καταλληλότερο μέσο συλλογής πληροφοριών κρίθηκε η παρατήρηση, καθώς εξασφαλίζει στη συγκεκριμένη περίπτωση πλεονεκτήματα που δεν προσφέρουν άλλες μέθοδοι. Κύριος λόγος ήταν ότι η παρατήρηση, άμεση ή έμμεση είναι η καταλληλότερη μέθοδος για διερευνητικές, περιγραφικές έρευνες, «με αντικείμενο μελέτης την αυθόρμητη και πηγαία συμπεριφορά στο φυσικό της περιβάλλον», (Παρασκευόπουλος 1993:134) όπως στην προκειμένη περίπτωση, ώστε να έρθουν στο φως δεδομένα που θα ήταν αδύνατο να αποκαλυφθούν με άλλο τρόπο.

Η παρατήρηση έγινε με τη βοήθεια ενός ψηφιακού δημοσιογραφικού κασετοφώνου. Η συλλογή του υλικού για τη δημιουργία του corpus ανάλυσης διήρκεσε 1,5 χρόνο, κυρίως λόγω των εμποδίων πρόσβασης σε χώρους πολύγλωσσους και της εξασφάλισης της σχετικής άδειας. Στη συνέχεια οι συνομιλίες απομαγνητοφωνήθηκαν, μεταφράστηκαν, διαχωρίστηκαν σε επικοινωνιακά επεισόδια και αναλύθηκαν με βάση ένα έντυπο παρατήρησης που κατασκευάστηκε για τις ανάγκες της έρευνας στηριζόμενο στο μοντέλο SPEAKING του Hymes (1974). Η επιλογή του συγκεκριμένου μοντέλου δεν ήταν τυχαία. Το μοντέλο επιτρέπει την ανάλυση της επικοινωνιακής διαδικασίας και ιδιαίτερα την προσέγγιση των επικοινωνιακών επεισοδίων διαπολιτισμικά, γεγονός που εξυπηρετεί τις ανάγκες της έρευνας.

6. Αποτελέσματα έρευνας

Εξετάζοντας προσεκτικά το corpus διαπιστώθηκε ότι το κώλυμα στη διάδραση εμφανίζει αρκετά υψηλά ποσοστά (71%). Συγκεκριμένα η έρευνα έδειξε ότι έγινε ολική παρανόηση του μηνύματος σε ποσοστό 13,3%, ενώ η μερική ανέρχεται σε 57,8%. Αυτό που έχει ιδιαίτερη σημασία και προέκυψε από την έρευνα είναι ότι στην τάξη η συχνότητα της επικοινωνιακής δυσλειτουργίας είναι η μεγαλύτερη που παρατηρήθηκε και ότι οι δύο τύποι δυσλειτουργίας εμφανίζονται με παρόμοια ποσοστά. Στους υπόλοιπους χώρους και κυρίως στους χώρους αγοραπωλησιών η δείξη έρχεται να αντικαταστήσει τις πράξεις λόγου και να συνδράμει αποφασιστικά στην αντιμετώπιση του οποιουδήποτε επικοινωνιακού κωλύματος.

Ένα άλλο στοιχείο που αναδείχθηκε από την έρευνα και εμφανίστηκε και πάλι στην τάξη είναι ότι όταν η επικοινωνία παρεμποδίζεται, η αντίδραση του

αποδέκτη ήταν η σιωπή. Είναι γνωστό ότι η σιωπή στην επικοινωνία έχει ιδιαίτερη σημασία. Αποτελεί ένδειξη ότι κάτι αλλάζει, όταν δεν εξυπηρετεί ρητορικούς λόγους ή δεν ισοδυναμεί με λεκτική πράξη. Ιδιαίτερα στην πολύγλωσση και πολυπολιτισμική περίσταση μπορεί να έχει άλλη βαρύτητα, καθώς είναι δυνατό να αποτελεί ένδειξη δυσλειτουργίας στην επικοινωνία. Αυτή η διατάραξη της συνομιλίας με την απουσία λόγου ερμηνεύεται με τον εξής τρόπο: Πρώτον, μπορεί να υποδηλώνει ότι το γλωσσικό μήνυμα δεν έγινε κατανοητό από τον αποδέκτη λόγω των περιορισμένων ή ανύπαρκτων γλωσσικών δεξιοτήτων στους επιλεγόμενους κώδικες. Κατά δεύτερο λόγο, σε περίπτωση που το γλωσσικό μήνυμα έχει αποκωδικοποιηθεί σωστά από τον αποδέκτη, παραμένει ενδεχομένως ανοιχτό το ερώτημα, όπως αναφέρουν και οι Scollon & Scollon (1983:159), «γιατί το λέει αυτό;» Δηλαδή, κάθε μήνυμα είναι διπλό, γιατί κρύβει, εκτός από το κυρίως μήνυμα, και ένα μεταμήνυμα (metamessage) το οποίο εξηγεί το λόγο για τον οποίο λέγεται κάτι και τον τρόπο ερμηνείας του. Άρα, το συμπέρασμα που προκύπτει είναι ότι σε ππχ η αδράνεια στην επικοινωνία χρήζει ιδιαίτερης προσοχής και μελέτης, ώστε να φωτιστούν οι αιτίες που την προκαλούν και να δοθούν οι απαιτούμενες εξηγήσεις.

Αν και η δυσλειτουργία αποτέλεσε ένα φαινόμενο υψηλής συχνότητας (71%), ωστόσο οι ομιλητές μπόρεσαν να την υπερβούν με επιτυχία στο μεγαλύτερο μέρος των εξεταζόμενων επεισοδίων (95%) είτε με εναλλαγή στο κώδικα (code switching), είτε με χρήση ελλειπτικού λόγου σε άλλη γλώσσα εκτός μητρικής, είτε χρήση απλοποιημένου λόγου (foreign register). Ακόμα, καταφεύγουν στη διαμεσολάβηση (mediation) και στη χρήση ανάμικτης γλώσσας (mixed discourse). Κοινός παρανομαστής στα παραπάνω αποτελεί το στοιχείο της συνεργασίας το οποίο αναλύεται στη συνέχεια.

Τα πορίσματα της έρευνας έδειξαν ότι ο ελλειπτικός λόγος αποτελεί την πιο εύχρηστη λύση για κάποιον με έστω και υποτυπώδεις γνώσεις ξένης γλώσσας και ταυτόχρονα είναι ένδειξη προσέγγισης του «άλλου», του διαφορετικού πολιτισμικά και γλωσσικά. Πρόκειται για τη χρήση εναλλαγής κωδικών σε συνδυασμό με τον ελλειπτικό λόγο. Είναι ένας τρόπος επικοινωνίας που κάνει την εμφάνισή του σε όλους τους υπό μελέτη πολύγλωσσους και πολυπολιτισμικούς χώρους και στηρίζεται στη χρήση γλώσσας -εκτός της μητρικής- την οποία, όμως, ο ομιλητής δεν κατέχει σε ικανοποιητικό βαθμό. Στην πραγματικότητα δεν πρόκειται για λόγο με σημαντικές γραμματικοσυντακτικές παραβάσεις. Οι ομιλητές χρησιμοποιούν έναν κώδικα που υποθέτουν ότι ο συνομιλητής τους γνωρίζει, τον οποίο όμως δεν κατέχουν σε καλό βαθμό οι ίδιοι. Συνεπώς συμβάλλει, αναμφισβήτητα στην επικοινωνιακή ευελιξία του Gumperz και επομένως, θα μπορούσε να θεωρηθεί ως στοιχείο συνεργασίας.

Όσον αφορά την εναλλαγή κώδικα, η οποία είναι η δεύτερη σε σειρά προτίμησης λύση υπέρβασης κωλύματος, φαίνεται ότι δεν αποτελεί χαρακτηριστικό

γνώρισμα στο λόγο δίγλωσσων ομιλητών, όπως δηλώνουν οι Romaine (1989:111), Gumperz (1982a:59) και Mac Laughlin (1998:406) κ.ά., αλλά επι-στρατεύεται για τις ανάγκες της διάδρασης σε ππχ και χρησιμοποιείται και από μονόγλωσσους ομιλητές που διαθέτουν κάποιες γνώσεις ξένης γλώσσας, ακόμα και όταν πρόκειται για μη παρεμφερείς ως προς τη δομή ή το λεξιλόγιο κώδικες. Δεν αποτελεί την κύρια στρατηγική στη διάδραση σε ππχ, όπως εν-δεχόμενα θα περίμενε κάποιος και αναφέρουν οι Scotton & Ury (1977:5): ού-τε ο λόγος χρήσης της είναι η αλλαγή και ο επαναπροσδιορισμός του επιλεγό-μενου κώδικα. Η βασική αιτία εναλλαγής είναι η προσέγγιση του «άλλου», επομένως, το πνεύμα συνεργασίας που διέπει την επικοινωνία.

Με τον όρο «προσέγγιση συνομιλητή» νοείται η επαναλαμβανόμενη προ-σπάθεια του ομιλητή να κάνει μια σειρά από υποθέσεις και χωρίς να είναι απολύτως σίγουρος να καταλήγει σε έναν κώδικα που υποθέτει ότι γνωρίζει ο άλλος. Αν και πάλι δεν υπάρξει ανταπόκριση, συνεχίζει τις υποθέσεις για το τι μπορεί να γνωρίζει ο συνομιλητής του. Γίνονται, δηλαδή, μια σειρά από υποθέσεις που οδηγούν στο πέραςμα από τη μια γλώσσα στην άλλη μέχρι να αποκατασταθεί η δυσλειτουργία στην επικοινωνία

Άλλος τρόπος αποκατάστασης της επικοινωνίας που εμφανίζεται στη διά-δραση σε ππχ είναι ο απλοποιημένος λόγος. Φαίνεται να έχει σταθερά ποσο-στά εμφάνισης και ουσιαστικά εκλαμβάνεται ως βοήθεια προς τον αποδέκτη να κατανοήσει τον ομιλητή. Άρα και πάλι η συνεργασία στην επικοινωνία εί-ναι έκδηλη.

Σε ππχ παρατηρήθηκε ακόμα το φαινόμενο της ανάμικτης γλώσσας, δηλα-δή της αποσπασματικής χρήσης λέξεων χωρίς να ακολουθούνται οι μορφοσυ-ντακτικοί κανόνες. Στόχος της χρήσης της είναι η προσέγγιση του άλλου, του πολιτισμικά και γλωσσικά διαφορετικού και η επικοινωνία έστω και υποτυ-πωδώς χωρίς απαιτήσεις για ακρίβεια στην πληροφορία. Θα μπορούσε γενι-κώς να ειπωθεί ότι είναι κυρίως ένα βήμα καλής θέλησης που δίνει βαρύτητα στην πρόθεση για επικοινωνία παρά στο ίδιο το γλωσσικό μήνυμα.

7. Συμπεράσματα έρευνας

Συμπερασματικά, τα αποτελέσματα της έρευνας δείχνουν ότι η παρεμπόδι-ση στην επικοινωνία μεταξύ ετερόγλωσσων ομιλητών είναι ένα γεγονός με μεγαλύτερη συχνότητα εμφάνισης στο σχολικό περιβάλλον. Ένας τρόπος για να γίνει αντιληπτό είναι η εκδήλωση σιωπής ή απουσίας δράσης από την πλευρά των μαθητών. Κυρίως όταν πρόκειται για παιδιά δημοτικού το στοι-χείο αυτό είναι ιδιαίτερα έντονο, καθώς οι μικρής ηλικίας μαθητές βρίσκονται για πρώτη φορά σε ένα νέο γλωσσικά και κοινωνικά περιβάλλον, γεγονός

που τους δημιουργεί μεγάλο άγχος και εκδηλώνεται με τάσεις απομόνωσης και αποστασιοποίησης στο μάθημα.

Το γεγονός αυτό πρέπει να καθιστά τον εκπαιδευτικό ιδιαίτερα ανήσυχο και ταυτόχρονα εντείνει την ανάγκη εξεύρεσης τρόπων αντιμετώπισης του κενού που δημιουργείται στην επικοινωνία.

Ωστόσο, είναι δυνατή η αντιμετώπιση της δυσλειτουργίας μέσω τεχνικών που στηρίζονται στην απλοποίηση του χρησιμοποιούμενου γλωσσικού κώδικα, εσκεμμένη και μη, από φυσικό ή μη φυσικό ομιλητή, γεγονός που αποδεικνύει την προσπάθεια των συμμετεχόντων να συνδράμουν στη σωστή μεταφορά και αποκωδικοποίηση του γλωσσικού μηνύματος· επιπροσθέτως, αυτό που φάνηκε μέσα από την έρευνα είναι ότι στην πολύγλωσση τάξη γενικά όλες οι απόπειρες επικοινωνίας έχουν ως σημείο αφετηρίας το διδάσκοντα, καθώς αυτός αναλαμβάνει την πρωτοβουλία να προσεγγίσει το μαθητή και δική του αρμοδιότητα είναι η επικοινωνία του με αυτόν.

Τέλος, έγινε φανερό ότι η συμμετέχοντες στη διάδραση πρόσωπο με πρόσωπο σε ππχ συνεργάζονται προκειμένου να διαβιβαστεί και αποκωδικοποιηθεί σωστά το γλωσσικό μήνυμα. Και η συνεργασία αυτή είναι η βασική προϋπόθεση για να υπάρξει στη συνέχεια συνεργασία σε οποιοδήποτε άλλο επίπεδο.

Βιβλιογραφία

- Bamgbose, A. (1997). Language and Cross-cultural Communication. In M. Putz (Ed), *Language Contact Language Conflict*. Amsterdam: J. Benjamins.
- Banks, S., Ge, G., & Baker, J. (1991). Intercultural Encounters and Miscommunication. In N. Coupland, J. Wiemann & H. Giles (Eds), *Miscommunication and Problematic Talk*. London: Sage Publications.
- Charaudeau, P. (1988). L'interculturel, une histoire de fou. *Le français pour demain, Dialogues et cultures*, 32, 89-96.
- Charaudeau, P. (1990). L'interculturel entre mythe et réalité. *Français dans le monde*, 230, 48-53.
- Charnet, C. (1995). Quand l'autre est étranger... In D. Veronique & R. Vion (Eds), *Des savoirs-faire communicationnels*. Provence: Publications de l'Université de Provence.
- Eibesfeldt, E. (1972). Similarities and Differences between Cultures in expressing Movements. In R. A. Hinde (Ed.), *Non-Verbal Communication*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gass, S., & Varonis, M. (1991). Miscommunication in Nonnative Speaker Discourse. In N. Coupland, J. Wiemann & H. Giles (Eds), *Miscommunication and Problematic Talk*. London: Sage Publications.
- Grice, H. P. (1975). Logic and Conversation. In P. Cole & J. Morgan (Eds), *Syntax and Semantics, Vol 3. Speech Acts*. New York: Academic Press.
- Gumperz, J. (1982). *Discourse Strategies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gumperz, J. (1982). *Language and Social Identity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hymes, D. (1974). *Foundations in Sociolinguistics: An Ethnographic Approach*. Philadelphia:

- University of Pennsylvania Press.
- Κοιλιάρη, Α. (2005). Πολυγλωσσία και πολυπολιτισμικότητα στη σχολική τάξη. Αναζητώντας μία νέα εκπαιδευτική πολιτική; In Ε., Μπουτουλούση, Ε. Καραγιαννίδου & Κ. Ζάχου (Eds), *Γλώσσα και πολυπολιτισμικότητα*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- McCann, C., & Higgins, T. (1992). Personal and Contextual Factors in Communication Game. In R Semin & K. Fiedler (Eds), *Language Interaction and Social Cognition*. London: Sage Publications.
- McLaughlin, S. (1998). *Introduction to Language Development*. San Diego: Singular Publishing Group.
- Μάρκου, Γ. (1996). Η πολυπολιτισμικότητα της ελληνικής κοινωνίας. Η διαδικασία διεθνοποίησης και η αναγκαιότητα της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης. Αθήνα: Γ.Γ.Λ.Ε.
- Mortensen, C. P. (1997). *Miscommunication*. London: Sage Publications.
- Παρασκευόπουλος, Ι. (1993). *Μεθοδολογία Επιστημονικής Έρευνας*. Αθήνα:
- Romaine, S. (1989). *Bilingualism*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Scollon, R., & Scollon, S. (1981). Face in Interethnic Communication. In J. C. Richards & R. W Schmidt (Eds), *Language and Communication*. London: Longman.
- Scotton, C., & Ury, W. (1977). Bilingual Strategies: The Social Functions of Code Switching. *Linguistics*, 193, 5-20.
- Συμεωνίδου-Χριστίδου, Τ. (1998). *Εισαγωγή στη Σημασιολογία*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.